

როგორ დაარსდა „წერა - კითხვის საზოგადოება“

(1911 წელი, ჟურნალი „განათლება“)

შემდეგ ბატონ-ყმობის გადავარდნისა საქართველოში 1864 წელს ქართველ საზოგადოებაში დაიბადა და აღიზარდა ის აზრი, რომ ეს რეფორმა მხოლოდ მაშინ მოიტანს სანატრელს ნაყოფს, როცა გლეხობა განთავისუფლდება სიბნელისა და უმეცრებისაგანაო. ვისგან უნდა მოელოდეს ჩვენი გლეხობა ამ მეორე განთავისუფლებასაო? რა საკვირველია, არა ბიუროკრატისაგან, რომელიც ამისთვის თავს სულაც არ გაიცხელებს, არამედ ქართველი დაწინაურებული საზოგადოებისაგანაო. ამ საზოგადოებას კი მხოლოდ მაშინ შეეძლება ეს დიდი სამსახური გაუწიოს ჩვენს დაბეჩავებულს გლეხობას, როცა იგი შექმნის რაიმე ორგანიზაციას, რომელსაც მიზნად ექნება განათლების მოფენა ხალხშიო. ამ მოსაზრებამ დაბადა წადილი „წერა - კითხვის საზოგადოების“ დაარსებისა. მაგრამ წადილის განხორციელებას ესაჭიროებოდა პროპაგანდა საზოგადოებაში, მოძრაობის დაბადება და გაძლიერება. ამას ხელი მოუშარათა იმ გარემოებამ, როცა მაშინ, სამოციანს წლებში, ზოგი ქართული ოჯახები ნამდვილს ცენტრებს წარმოადგენდნენ, სადაც იკრიბებოდნენ ძველის და ახლის თაობის საუკეთესო წარმომადგენელნი.

ამგვარ ოჯახთა შორის თვალსაჩინოდ განირჩეოდა ოჯახი იოსებ მამაცაშვილისა. აქ, მესამოცე წლების მეორე ნახევარში, იკრიბებოდნენ, ქართველ ინტილიგენტთა გარდა, პროგრესიული რუსები და ზოგი გაქართველებული სომხებიცა. ქართველებში აქ ნახავდით: ჩვენს სასიქადულო ისტორიკოსს დიმიტრი ბაქრაძეს, მასპინძლის სიძეს, დიმიტრი მუსხელიშვილსა, კონსტანტინე მამაცაშვილსა, დოქტორს გეგე მაღალაშვილსა, ვახტანგ თულაშვილსა, ანტონ ფურცელაძესა და სხვებსა. რუსთაგან მუდმივ დამსწრე იყო ამ კულტურულის სადამოებისა ცნობილი პედაგოგი სიმონოვიჩი თავისი ნიჭიერი და განვითარებული მეუღლით; რომელმაც დააარსა ჟურნალი „Детский сад“ და რომლის დაახლოებით გაცნობამ დამიბადა აზრი შემედგინა და გამომეცა - „კონა“ პირველ დაწყებით მოთხრობებისა ბუნების მეცნიერებიდან.

აქ დარბაისლური საუბარი ხშირად გადაიქცეოდა ხოლმე კამათად სხვა-და-სხვა საკითხების შესახებ, იკითხებოდა რეფერატები, რჩეული სტატიები და წიგნები და იმართებოდა დებატები.

ამ საზოგადოებას მიმზიდველს ძალას უმატებდნენ ინსტიტუტს ახლად დასრულებულნი მასპინძლის ასულნი: დარიკო, ბაბაღე და ელო, (ასე დამძურად ეძახდნენ ბევრნი წევრნი ამა კრებულისა), რომელნიც ყოველთვის მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ საუბარსა და ბაასში.

ამ წრეს 1870 წელში მიემატნენ ორნი განათლებულნი ახალგაზრდა ქართველნი, რომელნიც მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში კურსის დასრულების შემდეგ სამშობლოში დაბრუნდნენ და თბილისში გამწესდნენ სასულიერო სემინარიის მასწავლებლად, ესენი იყვნენ: ნიკო ცხვედაძე და გიორგი იოსელიანი.

ამავე წრეს ამშვენებდა ხანდახან, ახალციხიდან ჩამოსვლის დროს, ანა ბესარიონის-ასული მუსხელიშვილისა, ღვიძლი და ნიკოლოზ ლოღობერიძისა. ეს იმერეთის ასული მაშინ საუკეთესო მანდილოსნად იყო მიჩნეული მთელს შეგნებულს საქართველოში თავისი იშვიათი ჭკუით, მომხიბლავი გულკეთილობით, დარბაისლური ხასიათით და მხურვალე მონაწილეობით ყველა საზოგადო საქმეში. მან, სხვათა შორის, დააფუძნა იმ დროს საქველმოქმედო საზოგადოება ახალციხეში და დააარსა საქალებო სკოლა, რომელიც დღემდე არსებობს.

სწორედ ამ წრეში დაიბადა და აღიზარდა აზრი „წერა-კითხვის საზოგადოების“ დაარსებისა. სულ თავდაპირველად ამ საზოგადოებას ჰქონდა კერძო წრის ხასიათი. ყოველ წევრს ამ წრისას კასაში შეჰქონდა განსაზღვრული ფული, რომლითაც უნდა დაარსებულიყვნენ კერძო სკოლები სოფლად. პირველი კერძო სკოლა დავაარსეთ სოფელს ხოვლეში იოსებ მამაცაშვილის ასულის მარიამის სახელობაზე, რომელიც მეუღლედ ჰყავდა ხოვლელს მემამულეს თავადს გიორგი ჯავახიშვილსა. მაგრამ პირველს ნაბიჯზედვე წინ გადაგვეღობა დაბრკოლება. ჩვენ ვითხოვეთ კნეინა ჯავახიშვილის სახელზე ოთხი წლის კურსი და სწავლება ქართულს ენაზე ყველა საგნებისა ოთხივე წლის განმავლობაში. მთავრობამ ნება დაგვრთო დედა-ენაზე სწავლებისა მხოლოდ სამი წლის განმავლობაში და მეოთხე წელს კი მოითხოვა რუსული ენის ხმარება საგნების სწავლის დროსა. არაფრად გვეპიტნავა, მაგრამ რას ვიზამდით. გავხსენით სკოლა, გავამწესეთ მასწავლებელი და გავაჩადეთ სწავლა, მაგრამ საქმემ ფრთები ვერ გაშალა, რადგანაც დედა-ენის უფლების შეზღუდვამ ცივი წყალი გადაასხა წრის წევრებს. ჩვენ გვსურდა სამაგალითო სკოლა დაგვეარსებინა, რომლისთვისაც უნდა მიებაძნათ ყველა სოფლის სკოლებსა, მაგრამ სამოსწავლო ბიუროკრატია მეტად დააკოჭლა ჩვენი სკოლა, ნაყოფიერება მისი საგრძნობლად შეამცირა და დაუკარგა მიმზიდველობის ძალა. ამიტომ სკოლამ ვერ იბარტყა და დარჩა ობლად. არც ერთი სხვა სკოლა ამ წრეს აღარ გაუხსნია, და მხოლოდ სოფლის ერთს სკოლას აწარმოებდა, ისიც ვაინაჩრობით.

საქმის მდგომარეობამ დაგვარწმუნა, რომ ჩვენის მიზნის და წადილის მისაღწევად კერძო წრე უძლურია, და საჭიროა ფართო საზოგადოება, ჯეროვანი წესდებულებით, რომელიც მთავრობის მიერ უნდა იქნას დამტკიცებული და დაკანონებული. ჩვენ ვითხოვეთ ვახტანგ თულაშვილს, დაებარებინა რუსეთიდან თავისი სიმამრის შუამავლობით ნორმალური წესდება „წერა-კითხვის საზოგადოებისა“. მანაც დაიბარა, მაგრამ მიღება დაგვიანდა რაღაც მიზეზის გამო. ამ ხანობაში მე მძიმე ავადმყოფი შევიქენი, ფილტვებიდან სისხლის დენა მქონდა და უკიდურესი დაქანცულობის გამო, ამას საშინელი უძილობაც დაერთო. ამას

დაემატა ჩემი სამსახურიდან დათხოვნა მესამე მუხლის ძალით¹, თანახმად ანდაზისა: მიეცეს და მიემატოსო. მთელი ზამთარი სამკურნალოში ვიწევი, გაზაფხულზე გამგზავნეს აბასთუმანში და იქიდან გამისტუმრეს საზამთროდ სოხუმში. სოხუმიდან გაზაფხულზე გავემგზავრე ჩემს სოფელში ვარიანში, სადაც დავეყავ შემოდგომამდინ.

როცა თბილისში ჩამოვედი, მაშინვე გავემგზავრე თულაშვილთან და ვკითხე: შენი სიმამრისგან მიიღე თუ არა მეთქი დაბარებული წესდებულება, და მან მიპასუხა: წელიწადზედ მეტია, რაც აი ამ სტოლის უჯრაში მიძევს, მაგრამ საქმის დაწყებას არავინ აპირებსო. ამოვალებინე წესდება, წავილე თან და ნიკო ცხვედაძესთან ერთად საქმის განხორციელებას შევუდექით. - პირველი ჩვენი გადაწყვეტილება იყო ასეთი: ამ საქმის სათავეში უნდა მოვაქციოთ იმისთანა გვამი, რომელსაც დიდი სახელი და პატივის აქვს ქართულს საზოგადოებაშიც და მთავრობის წრეებშიაც. აღებ-დაღების შემდეგ ჩვენ ამისთანა გვამად ვიცანით დიმიტრი ივანეს-ზე ყიფიანი, რომელსაც მამაცაშვილის წრესთან არავითარი სიახლოვე არა ჰქონია, და ერთს მშვენიერს საღამოს ვეახელით და თან მივიტანეთ ნორმალური წესდება „წერა-კითხვის საზოგადოებისა“. როცა ჩვენი წინადადება მოისმინა, მხურვალე თანაგრძნობით მიეგება ჩვენი ძვირფასი მასპინძელი, და ხანგრძლივ მოლაპარაკების შემდეგ გადაწყვიტეთ: ყოველ შაბათს საღამოს შევკრებილიყავით მასთან და შეგვემუშავებინა წესდებულება „წერა-კითხვის საზოგადოებისა“ ქართველთა შორის. გაჩაღდა შაბათის კრებები. ჩემდა სამწუხაროდ, მე დავესწარი მხოლოდ რამდენსამე კრებას; ზამთრის სიცივემ ისევ ამიშალა ფილტვების ავადმყოფობა და შინ დამამწყვდია. მე მხოლოდ მივაქციე ყურადღება ორის ჩემის თანამოღვაწისა იმ გარემოებაზე, რომ რუსულს დედანში არ არსებობს მუხლი შესახებ დედა-ენაზე საგნების სწავლებისა, რადგანაც რუსეთში ეს თვისთვისად იგულისხმება, და ჩვენს წესდებაში კი იგი უსათუოდ უნდა იყოს მოქცეული მეთქი. ცხვედაძე თვისი ჩვეულებრივი ენერგიით შეუდგა ამ საქმესა და ყოველს შაბათს საღამოს დაიარებოდა დიმიტრი ივანეს-ძესთან, და მხოლოდ ეს ორი ქართველი ადგენდა წესდებულებასა ახალის ქართულის საზოგადოებისასა.

წესდებულების დამთავრების შემდეგ იგი გამოვართვი ცხვედაძეს და გულდადებით გადავიკითხე. აღმოჩნდა, რომ მუხლი დედა-ენაზედ საგნების სწავლების შესახებ არ შეეტანათ შიგ. როცა მიზეზი ვიკითხე, ცხვედაძემ მითხრა, რომ დიმიტრი ივანეს-ძეს აზრით მაგ მუხლს მთავრობა არ შეიწყნარებს, წესდებულებას არ დაგვიმტკიცებს და საზოგადოებას ვერ დავაარსებთო. მე ვუპასუხე: „თუ ეგ მუხლი არ იქნება მოქცეული წესდებაში, საზოგადოების დაარსება ამო იქნება, რადგანაც ბიუროკრატის უფლება მიეცემა სწავლება საზოგადოების სკოლებში რუსულ ენაზე მოითხოვოს, და მაშინ ჩვენი საზოგადოება ქართველის ხალხის განათლებას კი არ გაუწევს სამსახურს, არამედ მის გადაგვარებას და მის გონების დაბნელებას დაეხმარება მეთქი.“ და მაშინვე ჩემი ხელით წესდებულებაში, რომელიც დაწერილი იყო ცხვედაძის მიერ შავად, ჩავურთე შემდეგი პარაგრაფი:

¹ როგორც პოლიტიკურად არაკეთილსაიმედო.

“Общество достигает своей просветительной цели посредством организации всего начального обучения на родном, понятном детям языке, и способствует обучению русскому языку.“

ეს შავი წავუკითხეთ ბესარიონ ლოლობერიძეს, რომელიც მაშინ იყო დირექტორად თბილისის გუბერნიის სახალხო სკოლებისა და რომელიც ამ მომენტამდე გარეშე ამ საქმისა იდგა, - და მან ჩემ მიერ ჩამატებულის მუხლის შესახებ მითხრა: „მაგ მუხლის ჩამატებას ის შედეგი მოჰყვება, რომ წესდებულებას უკანვე დაგვიბრუნებენ შესასწორებლად. თქვენ რომ ხოვლეში სკოლას აარსებდით, ოთხი წლის განმავლობაში ითხოვეთ სწავლება დედა-ენაზე, მაგრამ მთავრობამ მხოლოდ სამს წელიწადს მოგცათ ნება და მეოთხე წელიწადს რუსულს ენაზე დააწესა საგნების გადაცემა. თუ ერთს სკოლაში არ მოგვცეს მაგის ნება, ყველა სკოლების შესახებ, მითუმეტეს არ მოგვცემენო.“ მე ვუპასუხე: „ხოვლის სკოლის შესახებ საქმე გვექონდა ბიუროკრატ მზრუნველთან და ახლა კი საქმე გვექნება ნამესტნიკის თანაშემწეს სტაროსელსკისთანა. სტაროსელსკი სახელმწიფო გვამია, მეტად ნათელი მიმართულებისა, უყვარს საქართველო, როგორ თავისი მეორე სამშობლო, რომელმაც ოჯახობრივი ბედნიერება მიანიჭა, არის მემამულე საქართველოსი და ჩვენთვის არ დაიშურებს ამ ძვირფასს უფლებას, თუ მას საფუძვლიანად დავუსაბუთებთ მეთქი. უძლიერესი საბუთის სამსახურს გაგვიწევს ამ შემთხვევაში რესკრიპტი იმპერატორის ალექსანდრე მეორისა, 30 აგვისტოდან 1864 წლისა, რომლითაც იგი აკანონებს დედა-ენაზე სწავლებას სახალხო სკოლებში „ინოროდცების“ შორის მეთქი“.

გავიცანით ეს რესკრიპტი, წავიკითხვეთ სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებანი, რომელიც მარტავდნენ რესკრიპტის დედა-აზრსა, და მაშინ შიში ყველა ჩვენგანს გაეფანტა და იმ აზრზე დავდექით, რომ წესდებულებაში ზემოდ მოხსენებული მუხლი უსათუოდ უნდა დარჩეს და საშუამდგომლო დოკუმენტში ამ მუხლის გასამართლებლად, უნდა იყოს მოყვანილი, რესკრიპტი იმპერატორისა და სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებანი.

ამავე დროს, ნიადაგის მომზადებისათვის მაღალს სფეროში, მე დავბეჭდე 1877 წლის დასაწყისს „Тифлисский вестник“ - ში მეთაურებად ვრცელი წერილი ქრისტიანობის აღმადგენელის საზოგადოების სკოლების შესახებ, სადაც სწავლება მიდიოდა რუსულს ენაზე, დაწვრილებით გაუთვალისწინე მკითხველებს უნაყოფობა და მავნებლობა ამ სკოლებისა და ციტატებით ყველასთვის ცხადვყავ, რომ ასეთი მახინჯი სკოლა, ეწინააღმდეგება არა მარტო პედაგოგიურს პრინციპებს, არამედ ძირითადად კანონებს რუსეთისას მეთქი. ეს ჩემი წერილები წაეკითხნა პირველად თვით ნამესტნიკს, დიდს მთავარსა, და სადღესასწაულო მიღების დროს ეთქვა ნევეროვისათვის: „მივაქცევ თქვენს ყურადღება „თბილისი მოამბის“ წერილებს ქრისტიანობის აღმადგენელის საზოგადოების სკოლების შესახებ“. ეს სასიხარულო ამბავი მითხრა ივანოვის ბიბლიოთეკაში კონსტ. ბებუთოვმა, გაზეთის რედაქტორმა, ნააფიცრალმა, და ოხუნჯურად დაუმატა: „დიაღ, მხოლოდ სამხედროს პირებს და სემინარიელებს შესძლებიათ მაგრად წერაო. ამაზე ნიკო ნიკოლაძემ, იქვე მდგომმა, თავისებურად ჩაიცინა.

ბოლოს დაიბადა საკითხი: ვინ უნდა მოაწეროს ხელი წესდებულებას? მე ვუპასუხე: „რათა დამტკიცებას ავაცდინოთ ყოველგვარი დაბრკოლება, საჭიროა წესდებულებას ხელი მოაწერონ დამფუძნებლად, მხოლოდ იმ გვარმა გვამებმა, რომელთაც სრული ნდობით ეპყრობა მთავრობა. მე, მაგალითად, სამსახურიდან დათხოვნილი ვარ მესამე მუხლის ძალით, და ამიტომ ყოვლად მოუხერხებელია დამფუძნებელთა შორის მეც მოვექცე. გარდა ამისა, დავუმატე, ძლიერ დაეხმარება საქმეს, თუ ჩვენს წესდებულებას მოაწერენ ხელს დიდი თანამდებობის სომხებიც, რომელთაც მჭიდრო კავშირი აქვთ ქართველ საზოგადოებასთან.“ ეს აზრიც მიღებულ იქნა და ახლა ჯერი მიდგა იმაზე: ვის უნდა დაეტარებინა ხელმოსაწერად წესდებულება. ბესარიონ ლოღობერიძეს დიდი სახელი ჰქონდა მაშინ არამც თუ ქართულს მაღალ საზოგადოებაში, არამედ თითქმის მთელს კავკასიელთა შორისაც, და ამას გარდა მას სრული ნდობით ეპყრობოდა მთავრობაცა. ვთხოვეთ ეკისრა მას ეს როლი, ჯერ უარზე იდგა, მაგრამ მერე დაგვთანხმდა. თანაშემწეებად მას დავუნიშნეთ ილია ჭავჭავაძე და ვახტანგ თულაშვილი. სიმართლე მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ ილია ამ მომენტამდინ აგრეთვე იდგა გარეშე ამ საქმისა. მაღალ ხარისხოვანის სომხების მხრივ ხელის მოწერა იკისრა დიმიტრი ყიფიანმა პირადად.

ვისაც კი წესდებულება მიუტანეს, ყველამ სიამოვნებით მოაწერა ხელი და არც ერთს შიში არ გამოუთქვამს ჩემს მიერ ჩამატებულის მუხლის შესახებ, რადგანაც მოხსენებიდან ყველანი ხედავდნენ, რომ იგი გამყარებული იყო იმპერატორ ალექსანდრე მე-II-ს რესკრიპტზედა.

სტაროსელსკიმ არ დააგვიანა საქმე და ნამესტნიკს დაუყოვნებლივ დაამტკიცებინა.

მოხდა საზოგადო კრება, რომელზედაც ერთხმად იქმნა ამორჩეული გამგეობის თავმჯდომარედ დიმიტრი ყიფიანი. წევრებად გამგეობისა ამორჩეულ იქმნენ ის პირნი, რომელნიც უფრო მახლობელს მონაწილეობას იღებდნენ ამ საქმის დაწყებიდან მის განხორციელებამდინ. მდივნად გამგეობამ ამირჩია ბ-ნი იონა მეუნარგია, რომელიც მეგრული სიცოცხლით და სიმარჯვით აწარმოებდა ამ თანამდებობას. სხვათა შორის, მისი თაოსნობით დაარსდა „წერა-კითხვის საზოგადოების“ საუკეთესო დარგი - ბიბლიოთეკა და მუზეუმი.

ახლად დაარსებულ საზოგადოებას ფართო დანიშნულება ჰქონდა; მაგრამ ნივთიერი სახსარი კი ძლიერ მცირედი ებადა, ამ დიდს ნაკლს წამალი დასდო ილია ჭავჭავაძემ. სათავად-აზნაურო ბანკის კრებაზე მან წარმოსთქვა მეტად ძლიერი სიტყვა ახლად დაარსებული საზოგადოების დიდის მნიშვნელობის შესახებ და გადაადებინა მის სასარგებლოდ თერთმეტი ათასი მანეთი ფული. ამითი მან ფეხზე დააყენა საზოგადოება და გაუხსნა მას გზა ფართო მოქმედებისათვის.

ტექსტის ციფრული ვერსია მოამზადა საჩხერის მუნიციპალიტეტის სოფელ გორისის საჯარო სკოლის პედაგოგმა ნათია შეყლაშვილმა

22 აპრილი, 2020 წელი

#დარჩისახლში